

שמחה לאשליות – היא שמחת אבדון (על אמנות ואמונה ועל האשליה שלהן)

לעמוד על סף התהום, אך להתעורר בזמן

ידוע ונראה לכול שיש ירידת הדורות בחכמת הלב. בין השאר, הדבר בא לידי ביטוי בהעברה של חכמי הדת מהראש לזנב העם במה שקשור להנהגת האומה, לאמנות ולהתפתחות המדע. עקב כך, הודאת האומות במעלות החכמה והבינה של חכמי היהדות¹ גם היא בירידה. בעניין זה ברצוני להזכיר את דבריו של רבנו בחיי:

ואי אפשר שיודו לנו האומות במעלות החכמה והבינה, עד שיעידו לנו הראיות והמופתים ועדי השכל על אמיתת תורתנו ואומן אמונתנו. (חובות הלבבות, שער ראשון, פרק ג)

לדעתי, הדברים העקריים הדורשים הבנה והסכמה רחבה כדי להתקדם הוא:

1. שהסיבה הראשונה – היינו הבורא - מופיעה בפני בני אדם, הן בחוקי הטבע והן בחוקים לבני אדם (חוקי התורה) - כחוק יציב ובלתי משתנה.

2. שההנאה העצמית היא שורש כל חטא; ומצד שני, יושר-לב (היינו כנות עצמית, שאדם לא משקר בנפשו, אלא "דובר אמת בלבבו")² הוא העיקרון הראשון שאמור להנחות את האדם.

3. שהגמול לטוב – הוא שמחת אמת, ואילו העונש לרע – הוא שמחה לרע, (כמו שמחה לאיד, בה האדם מעניש את עצמו באיבוד שמחת אמת³. כל זה בחיים הפיזיים ואחריהם.

רשעים אפילו בחייהם קרואים מתים, צדיקים אפילו במיתתן קרואים חיים. (ברכות יח, ב)

העיקרים האלה ברורים לכאורה ופשוטים, אולם בדתות האחרות הם לא נשאו בתודעה, ורק ביהדות הם לא התבטלו. הנצרות ביטלה את הראשוניות של יושר-לב והעניקה אותה לאהבה⁴. אולם האהבה לא-ל בחוסר יושר-לב הופכת לאלילות, "ואהבת לרעך" בלא יושר-לב הופכת להאלהה של האדם, לזנות ולסדיזם כסילופים של האהבה⁵.

בהעברה הפשטנית של דברי התנ"ך לקוראן נעלם אותו יושר-לב או שהוא הפך ל"דרך ישרה" שתכליתה אינה אלא להגיע אל 70 הבתולות אצל אללה. ויש המקצרים את הדרך...

המטריאליסטים החליפו את יושר הלב בעקרונות ראשוניים חיצוניים כגון "מלחמת מעמדות".

העילה למאמר הזה היא המפגש עם האשליה האלקטרו-מוזיקלית, עליה נדבר בהמשך דברינו.

היה כואב לראות כי גם מוסיקאי גדול עלול להחליק לאשליה הזאת ולסגור את העולם הבא

¹ עי' דברים ד, ז-ט.

² כמו כן נאמר על יראת ה': "דבר המסור ללב (=למצפון) נאמר בו (ויקרא יט) ויראת מא-להיך" (קידושין לב, ב).

³ עי' משלי יז, ה: "לעג לרש, חרף עשהו; שִׁמְחָ לְאִיד, לא יִנְקָה".

⁴ ב"הברית החדשה" הנוצרית נאמר כי האהבה לא-ל היא המצווה הראשונה והגדולה וכן המצווה השנייה הדומה

לראשונה היא ואהבת לרעך כמותך. דבר זה נחשב מרכזי בנצרות. ולעומת זאת על האמונה אמר אחד מן ההוגים

הנוצריים הבולטים כי "אני מאמין מפני שזה אבסורד", - דבר המבטל לחלוטין את הראשוניות של יושר הלב.

⁵ גם למוֹלֵךְ הקריבו מתוך אהבה והאינקוויזיציה שרפה תחת סיסמה של אהבה.

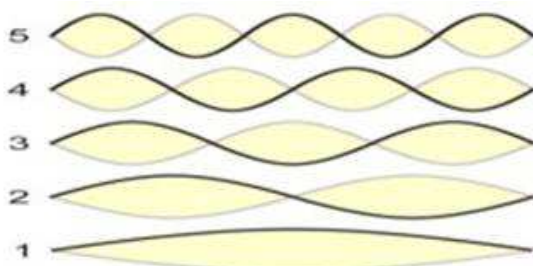
בפני אמנותו⁶. ברם לכל האשליות אשר האדם משלה את עצמו יש אותו שורש. מאמר זה בא להצביע על השורש הזה ועל ענפיו.

א. אשליית המוסיקה האלקטרונית

הטיף לי אחד, מוזיקאי במקצוע,
שכלח אבד על הגיטרה שלי -
במקום הגיטרה יבואו אורגנים,
פסנתר חשמלי ומסור חשמלי.

(ולאדימיר ויסוצקי, בתרגום נתן פריטל)

מה מכלה את העולמות? אשליות. האשליה נעשית מפלצת כאשר היא מקבלת מידות טוטליות. המסורת ההלכתית מחייבת את היהודי לקדש את השבת בגביע יין. אבל כשהגדיש נח את סאת היין, דבר זה גרר תוצאות בלתי הפיכות לצאצאי חם. גם מנגינתה של המצילה האלקטרונית בדלת היא לא נוראה. אולם המנגינה אשר הופקה לראשונה מתרמין-ווקס במוסקבה, הייתה התחלת השימוש בכלי מוסיקה אלקטרונית עד לממדים מפלצתיים. פייסיקאי ומוסיקאי רוסי, לאון תרמין, המציא ב-1920 את אחד הכלים הראשונים של המוסיקה האלקטרונית, הקרוי על שמו, ואף הפיק את המנגינה מתרמין-ווקס בפני המהפכן לנין אשר התרשם מאוד מן ההמצאה. מאוחר יותר הציג לאון תרמין את הכלי שלו גם באירופה ובאמריקה בהצלחה גורפת. עיתון גרמני כתב: "לאון תרמין עלה על לאון טרוצקי: הוא חולל מהפכה עולמית" (לעומת טרוצקי אשר חלם על מהפכה עולמית, אלא שמהפכתו לא התפשטה מרוסיה לכל העולם). זה היה נכון; עם הזמן, המוסיקה האלקטרונית הציפה את כל העולם. הגובה ומשך הצליל בתרמין-ווקס תלוי במצב היד הימנית המתנועעת מסביב לכלי. העוצמה של הצליל תלויה ביד השמאלית בהתאם למקום הצבתה. הצליל בכלי המוסיקלי מוגדר אף על ידי אפיון רביעי (מלבד הגובה, משך ועוצמה) – הוא גון הצליל (טֶמְבֵּר). את הטמבר, הצבע לצליל, מוסיפים הצלילים העיליים (אוברטונים). לדוגמה, בצירוף למטה, מתואר המתרחש במיתר.

את גובה היסוד ("דו", "רה", "מי" וכו') לצליל מקנה תנועה מס' 1 של מיתר, היא איטית ביותר והעוצמה שלה היא חזקה ביותר.

⁶ הזמר אשר בעקבות קשר אתו התעוררתי למאמר, הוא יצחק פוקס:

http://maof.rjews.net/LandRemaineth/Izhak_Fux/1CDTrack2.mp3 (ניגון).

http://maof.rjews.net/LandRemaineth/Izhak_Fux/2CDTrack3.mp3 (השקיפה).

אך יחד עם תנודת היסוד, כאשר משתתף בה כל המיתר, חלקים שונים שלו מתנדנדים בנפרד בגלים אוטונומיים (תנודות מס' 2-5). גלים אלה חלשים מגל היסוד, והתדרים שלהם גבוהים מתדר היסוד. גלים נפרדים אלה **לאורך כל המיתר** מפיקים צלילים עיליים (אוברטונים). כתוצאה מצירוף אוברטונים במיתר, גלי האוויר אשר האוזן קולטת כצליל המיתר (א), יש להם צורה לא חלקה; וזאת בשונה מהשמעת הקולן (קמרטון) האלקטרוני (ב), הנקי מן הצלילים העיליים.

(א)

(ב)

הצלילים העיליים תלויים בסוג כלי המוסיקה, באמנותיות ובהשראה של המבצע. **צירוף האוברטונים לאורך המיתר הוא אמצעי הכרחי לביטוי של הלב ולפנימיותו של המנגן.** ככל שיקפוץ ויזיע אדם עם גיטרת חשמל, היא לא תבטא את כוח רוחו. היא מסוגלת להוציא רק את סילוף רוחו.

הרי הצליל אשר משמיעה גיטרת חשמל מוגדר בתנודת המיתר רק בנקודה המסוימת, במקום שבו מוצב פיק-אפ מגנטי (קולט תנודות המיתר הממוגנט), כאשר כל שאר האוברטונים לאורך המיתר אינם נקלטים בפיק-אפ.

בשביל להעביר רגש מן המנגן למאזין חייב להיות אמצעי. בתוך ואקום למשל, המאזין לא יקבל שום רגש מן המנגן, כשם שלא יקבל שום צליל מוסיקלי. הצליל העילי הוא האמצעי ההכרחי להעברת הרגש. רק הצלילים העיליים הם המקנים את הגיוון לצליל. קולה של הגיטרה הקלאסית, בהופעות והקלטות, נקלט במיקרופונים אשר נפעלים בגלי אוויר. גלים אלה מוגדרים בצליל היסוד יחד עם צירוף צלילים עיליים לאורך כל המיתר (בהשפעת הצורה של הכלי ותיבת התהודה). עקב כך המיקרופונים אכן יכולים לשמש אמצעי להעברה של אופי כלי המוסיקה, וחשוב מזה – של תנודות הלב של המנגן. יש הבדל עקרוני בין קול הרדיו בכלל לבין צליל כלי המוזיקה החשמלית. קול הרדיו כן מעביר את הצלילים העיליים אשר נקלטים במיקרופון ומושמעים ברמקול, בדומה לאוזן האדם (מיקרופון), העצבים (חוטי חשמל) והפה (רמקול), אף שאין אותנטיות מוחלטת בהעברת הצליל דרך מיקרופון-רמקול. אולם בצליל של כלי המוזיקה החשמלית אין הגיוון (אוברטונים) שלו תלוי ברגש המנגן באופן עקרוני, אלא מהונדס.

לחן יכול להיות גאוני, אבל בביצוע ירוד, גם מוזיקה של בטהובן לא תשמח, וביצוע רובוטי יהיה נחמד רק כרובוט. אפשר להרכיב רכב בעזרת רובוט, אבל רגש חי אי אפשר להחליף ברובוט, ואם מחליפים זוהי אשליה.

מנגן גיטרה קלאסית שולט על צירוף הצלילים העיליים לאורך כל המיתר על ידי אופי הפריטה, או במקרה של פסנתר ע"י אופי הלחיצה על הקליד אשר מעביר אותה אל המיתר. אם המנגן מקיש על הקליד בגסות, זה מתבטא באוברטונים, והמאזין מרגיש את "גסות רוחו" של המנגן (על ידי הצלילים העיליים הנקלטים באוזניו). העברת צירופי הצלילים העיליים מתקיימת בכל כלי מוסיקה אקוסטי, באופן זה או אחר.

אולם העיקרון שלפיו צירוף האוברטונים המוגדר על ידי רגשות המבצע ואמור לבטא אותן אינו מסוגל להישמע – פועל בכל כלי המוסיקה האלקטרונית. כלומר, כל כלי המוסיקה האלקטרונית – אינם מסוגלים לבטא את רגשות האמת של המבצע באופן פיס. אמנם צליל מתוכנן, מהונדס – יכול "לדגדג" את השומע בצורה נחמדה ולעורר את האשליה שאמנם הוא מצחיק ומשמח, אולם נאמר: "לְיִשְׂרָאֵל שְׂמֵחָה" (תהלים צז, יא), ואין שמחה אמיתית-פנימית בלי יושר-לב. יושר הלב של המנגן עושה את האומנות לאומנות ומשׂרָה רוח על המלאכה, אך כל זה בתנאי שיש אמצעי להעברה, לביטוי שלו. ר' שלמה קרליבך שר על שמחת אמת בשמחת אמת. אבל כשהחליף את ליווי הגיטרה ל"גיטרת"-חשמל, הוא מצא את עצמו נסחף לזולות אלקטרו-מוזיקלית. ולאדמיר ויסוצקי התריע על אשליית האורגנים, אולם גם הוא נסחף בסוף לזולות אלקטרו-מוזיקלית. האשליה של המוזיקה האלקטרונית היא נחלת רבים. הרדיו והטלוויזיה אינם מפיקים למעשה את המוזיקה, אבל מפיקים עשרים וארבע שעות ביממה את האשליה שלה (חוץ מערוצים ספציפיים), והאשליה הזאת מתקבלת כאמת על ידי ההמון. כאשר בן אדם עוסק בהונאת עצמו במשהו, אי אפשר שהדבר לא ישפיע גם על תחומי פעילותו האחרים. אם עד כה אשליית המוניות התמיינו לפי דתות או אידיאולוגיות, האשליה הנידונה חוצה מסגרות של דתות ועמים.

ב. אמונה אשלייתית

עד כאן סיימתי להגיד את העיקר, והנה עוד חדשות על האשליות, והפעם – בתחום האמונות והדעות. ההנדסה הגנטית התקדמה מאוד, ויש תכניות להנדס פרה עם ראש אדם. זה בוודאי יקל על אוהבי חיות לרשום מערכת יחסים עמן דרך בג"ץ, שיסדיר את הדבר בחוק "כדת וכדין". ופְּרִי אדם אשר יצאו מזה, יקבלו גם ירושה מלבד תורשה.

אולם זה מוביל אותנו להבנת הקשר ההדוק שבין האדם לבין החיות. כ-400 שנה לפני דרווין, כתב ר' יוסף אלבו על האבולוציה, ההתפתחות הקיימת בעולם, ולהלן דברים מ'ספר העיקרים':

כאשר חפשנו עניין הצורות הנמצאות בחומרים וכל הנמצאים השפלים המתהווים, נמצא אותם כולם הולכות מהלך השלמות קצתם לקצת, רוצה לומר שהצורה המתאחרת יותר נכבדת מן הקודמות לה, וכאילו החומר מתנועע תמיד בקבלת הצורות ממדרגת החסרון אל מדרגת השלמות. כי יקבל ראשונה הצורה היותר פחותה, ואחר הצורה היותר נכבדת, ויעלה מדרגה אחר מדרגה... אל היותר שלם... וכמו שבתנועה האחת יהיה כל חלק בעבור החלק הבא אחריו, כן יראה שיהיה העניין במתהווים השפלים, שיהיה כל חלק בעבור החלק הבא אחריו... ההוויה תעלה מדרגה אחר מדרגה, עד שתתעלה באחרונה אל הצורה האנושית... ומה שיורה על שהחומר מתנועע תמיד מן המציאות החסר אל המציאות השלם כפי מה שיתעלה ההתמזגות, הוא - שנמצא האלמוג, שהוא כמו אמצעי בין הדומם והצומח ונמצא הספוג הימי שאין לו אלא חוש ההרגש בלבד, והוא כמו האמצעי בין הצומח והחי, ונמצא הקוף שהוא כמו אמצעי בין מיני בעלי החיים ומין האדם... (מאמר שלישי, פרק א)

המסקנה היא שאכן ניתן לומר שהאדם התפתח - "התנועע", מהקוף.

ר' יוסף אלבו לא ידע כי יגלו באדמה את האוסטרלופיתקוס (שלב אמצעי בין הקוף למין האדם), אולם כנראה ציפה לזה. אבל עכשיו כאשר הוציאו את האוסטרלופיתקוס מן החול, לא מעט אנשים דתיים מטמינים את ראשם בחול, רק לא לראות את הממצאים. לדעתי, הקשר בין

האנשים האלה לתורה אינו חזק מדי, כי התורה אינה מלמדת להטמין את הראש מפני האמת, והאמת היא שהאנשים האלה דוחים את התיאוריה המדעית על הסף מפני הבנתם את התורה רק כפשוטה. גם זו אשליה. זוהי אשליה המשאירה את האנשים האלה בזנב העם, אשר אינו יכול להרשות לעצמו לעצום עיניים מפני התפתחות המדע ולהישאר בזנב העמים. הדת עדיין "מתמודדת" עם המדע, במקום להיות בראשו, בין המובילים במדע. כי בלי המדע והחשיבה, אין ראש. איינשטיין האמין באחדות חוקי הטבע, דחה את הפוזיטיביזם, באשר הפוזיטיביזם שולל את המטאפיסיקה ואת הצורך בה בעבור התפתחות המדע. האמונה הזאת עזרה לאיינשטיין להתקדם באופן מהפכני בחקר אחדות חוקי הטבע, כאשר החוקים מאוחדים בחוק אחד. אם כי כל תיאוריה מדעית היא רק התקרבות לאמיתות, התקרבות זאת לעולם לא תגיע עד הסוף. כלומר, היא אסימפטוטית. אולם האמת היא שיש להתקרב לאמת. הכול יחסי בעולם, מלבד דבר אחד - יושר לב. רק דובר אמת בלבבו ישכון בהר קדשו⁷. וגם לזה אפשר להתקרב רק אסימפטוטית⁸. על פי תורת היחסות של איינשטיין הכול יחסי, למעט הקבוע C. בתורה היהודית יושר לב הוא הקבוע, הוא קנה המידה לאמת⁹. ראינו שתרח אביו לא לימד את אברהם אבינו וגם רב לא היה לו. ומהיכן הוא למד תורה? אומר המדרש - מכליותיו (ממצפוננו) אשר בוחן הכליות זימן לו ומזמן לכל אחד. בהר סיני שמעו כל העם את קול ה' בכליותיהם. באוזניהם יכולים היו לשמוע רק קולות נבראים, לפי הרמב"ם:

לא שהוא יתעלה דיבר באותות וקול... (מ"ג, ח"א פרק סה)

וגם לגבי קול הנברא, הרמב"ם מביא את הסברה:

גם עם כל מה שהזכירו מזה, הרי המסתבר מן הכתובים ודברי חכמים הוא זה, שלא שמעו כל ישראל באותו המעמד אלא קול אחד בלבד פעם אחת, והוא **הקול אשר השיג משה וכל ישראל ממנו** אנכי ולא יהיה לך, והשמיעם משה את זה במילים בחיתוך אותות הנשמעות. (מ"ג, ח"ב פרק לג)

אך העם קיבל את המילים האלה כדבר ה', כי שמעו אותן כל ישראל בנפשם: והוא הקול אשר יצאה נשמתן בשמעו.

- מזכיר כאן הרמב"ם דברים ממסכת שבת (פח, ב). קולות שונים שומעים אנשים אך לאמונה ניתנים אלה אשר שומעים בלב ישר,

7 תהילים טו, א.

8 **אסימפטוטה** היא התקרבות אין סופית של עקומה לקו ישר, למרחק הולך וקטן, השואף ל-0. דוגמה מפורסמת לאסימפטוטה היא גרף הפונקציה $y=1/x$ (היפרבולה). "ההתקדמות לקראת האידיאל היא אסימפטוטית, כלומר, היא התקרבות מתמדת שאיננה מתממשת במלואה אף פעם, למרות שהיא מתקרבת אליו עד לאין סוף" (<http://www.daat.ac.il/DAAT/history/hevra/stirot-2.htm>)

9 תורתנו היא חוקים א-להיים שניתנו לבני אדם. אמת האדם היא קודם כל אמת פנימית, והיא יכולה גם לסתור את אמירת האמת החיצונית-עובדתית. אם מרגל בסוריה העוינת יספר לאויבים כל האמת, הוא ישקר בנפשו. אז ברור כי אמת האדם היא לא לשקר בנפשו. העיקרון הזה תקף בכל תחומי פעילותו של האדם. ככל שיש באדם יותר יושר-לב הוא יותר אמיתי; ככל שבאדם חסר יושר-לב ככה הוא יותר שקרי חרף מדבר אמת עובדתית. דוגמה מובהקת לכך היא יעקב אבינו, איש תם. אם היה אומר ליצחק אביו את כל האמת העובדתית ככה היה הולך נגד רצון ה' כאשר עוד רבקה אמו ידעה את רצון השם כלפי בנה הקטן.

כי המצוה הזאת, אשר אנכי מצווך היום - ...כי קרוב אליך הדבר מאד, בפיוך ובלבבך לעשותו.
זוה מה שדרוש מאתנו כיום.

ג. האקדמיה היהודית

הרומאים חרבו את בית המקדש, אולם אפשרו לבנות ביבנה בית מדרש (אקדמיה). היוונים באקדמיה עסקו במטאפיזיקה, כאשר המטאפיזיקה היא מדע על "הסיבות הראשונות" (אריסטו). הרמב"ם חקר בשיטתיות את הסיבה הראשונה, כאשר הא-לוה הוא הסיבה הראשונה. סיבה תמידית, בלתי משתנה היא אפוא חוק במשמעותה.
הרמב"ם נתן הגדרה לא-לוה:

...יש מצוי זולת כל הגופים שבעולם, אשר הוא אינו גוף ואינו כוח בגוף והוא אחד תמיד ונצחי, אשר אין לו עילה ולא ייתכן שהוא ישתנה. הוא אפוא א-לוה.

(מר"ג א, עא, בתרגום הר"י קאפח)

ההגדרה הזאת תואמת אפוא את הגדרה לחוק אחד עולמי בלתי משתנה. ומה עוד יודע האדם על הא-לוה מלבד ידיעת חוקיו, כאשר כל החוקים הם הופעתו של חוק אחד? "הודעני נא את דרכך, וְאֶדְעֶךָ" (שמות לג, יג), ביקש משה.

היו גדולים אשר הרבו להשכיח את הפילוסופיה של הרמב"ם, והשאירו לעם רק את הדקדוק במצוות. אבל הרמב"ם עצמו כתב בסיכום ספרו דברים אחרים:

כבר ביארו לנו גם הנביאים עניינים אלו עצמם, ופירשום לנו כמו שפירשום הפילוסופים, וביארו לנו שאין שלמות הרכוש ולא שלמות הבריאות ולא שלמות המידות, שלמות שיש להתפאר בה ולא לשאוף לה, ושהשלמות שיש להתפאר בה ולשאוף לה היא ידיעתו יתעלה אשר זה הוא המדע האמיתי.

(מר"ג ג, נד)

ופה הדוגמה לחשיבות הידיעה הזאת:

ואתה דע שכל זמן שתהא בדעתך גשמות או מאורע ממאורעות הגוף, הנך מקנא ומכעיס וקודח אש חמה ושונא ואויב וצר יותר חמור מעובד עבודה זרה בהרבה. (מר"ג א, לו)
כלומר לטעון כי לא-ל יש "אצבע" בה הוא "כותב" או שהא-ל "כועס", כל זה פשוטו כמשמעו, דבר זה חמור מעבודת אלילים.
היהדות אינה סותרת את השכל ואינה דורשת לאנוס אותו. על נקודת המוצא הזאת כותבים בבירור גדולי המחשבה היהודית כמו רס"ג, ריה"ל והרמב"ם.

פחות ברור, אך אקטואלי בזמננו, הוא היחס לסוגיית אי-השתנות חוקי טבע. לדעתי, הבעיות אשר קשורות באמונה בכך שהבורא מפר את חוקי טבע מספיק חריפות כדי "לעשות בעיות". ברצוני לתאר את מהות הבעיות הללו במילים של הרב יעקב אריאל שליט"א. לקחתי אותן ממאמרו "הרציונליזם הבעיה ופתרונה":

לאמיתו של דבר לא פגע המשבר אלא במאמינים השטחיים, באלו שסברו לתומם שה' מפעיל את תופעות הטבע באופן ישיר, ועל פי אמונתם סברו שככל שיתעלמו מחוקי הטבע, שבאמצעותם מפעיל ה' את עולמו, וככל שיפרשו את כל התופעות כמעורבות ישירה של ה', כן תתחזק אמונתם. אולם למעמיקים לא זו בלבד שהאמונה לא התערערה אלא אדרבה, התייצבה והתחזקה יותר. "חוק נתן ולא יעבור". ה' ברא בחכמתו מערכת חוקים מסובכת ומופלאה, שבאמצעותה הוא מפעיל את העולם...

יש נסים ונפלאות, כפי שאנו אומרים בתפילה:

מודים אנחנו... ועל נסֵיךְ שבכל יום עמנו, ועל נפלאותיךְ וטובותיךְ שבכל עת ערב ובקר וצהרים,

אך הם אינם מנוגדים לטבע.

וכך כתב גם צבי ירון על שיטת הרב קוק ('משנתו של הרב קוק', עמ' 116):

הסיבתיות של הטבע אינה מתבטלת על ידי הנסים אלא הנסים מאירים את החוקיות הא-להית המכוונת את הטבע.

הרב שלמה אבינר מסכם את תיאור ימי המשיח בספרו 'הלכות משיח לרמב"ם' (פרק כג) בציטוט מדברי הרמב"ם עצמו:

אין נסים ואין נפלאות. העולם יהיה רגיל, אך טוב, צדיק וקדוש. עולם כמנהגו נוהג.

מובן שמדובר פה על זה שאין נסים ונפלאות אשר "מפריים" את חוקי הטבע. הרוע כמובן גם לא ייעלם לגמרי, הרי "המשיח ימות... ויהיו בימיו עשירים ואביונים..." (הקדמת הרמב"ם לפרק "חלק").

עצם מציאות ההלכה "שלא ירבה לו סוסים" מלמדת על הסכנה כי גם המלך המשיח עלול להרבות בסוסים או בנהגים אישיים. גם בימות המשיח נצטרך לתכנן את בתינו בהתאם לאפשרות של רעידת האדמה, כי גם אז אסור יהיה לסמוך על נסים.

הרמב"ם כתב כי גם קדמות העולם (השקפה שאינה נשענת על עקרון הבריאה יש מאין) אינה סותרת את יסודות הדת:

ולפיכך תמצא שאני תמיד בכל מה שחברתי בספרי ההלכות, אם נזדמן לי הזכרת יסודות,

אז אעסוק בקיום מציאות ה', הריני מקיימו בדברים הנוטים לצד הקדמות... (מ"נ א, עא)

אם יסבור אדם את הקדמות לפי ההשקפה השנייה אשר ביארנו והיא השקפת אפלטון, והיא

שגם השמים הווה נפסדות, הרי אין אותה ההשקפה סותרת יסודות הדת... (מ"נ ב, כה)

השקפת הקדמות לפי "ההשקפה השלישית", השקפת אריסטו, אינה מקובלת על ידי הרמב"ם לחלוטין. פה נראית חדות הראייה הפילוסופית של הרמב"ם, כי לפי אריסטו (בספרו "מטפיזיקה"), השמים (=הכוכבים) הם גופים נצחיים בלתי משתנים, "השמים אינה נכללת תחת ההווה וההפסד כלל" (מורה נבוכים ב, ג), אולם לפי אפלטון השמים גם נפסדים. ובזמננו אנו כבר יודעים שהכוכבים אכן נפסדים (בניגוד לדעה של אריסטו) ועל הירח כבר השאירו האסטרונומים את עקבותיו של האדם. אין כוונתנו לומר שהרמב"ם לא האמין בבריאת העולם בנקודת הזמן, אולם הוא לא ראה בכך את אחד מיסודות האמונה.

וכך גם ר' יהודה הלוי אמר על הלגיטימיות של השקפת הקדמות:

וְאִם הָיָה מְצֻטָּרְךָ בְּעַל תּוֹכָה לְהֶאֱמִין וְלְהוֹדוֹת בְּהַיּוֹלֵי קְדָמוֹן וְעוֹלָמוֹת רַבִּים קִדְּם הָעוֹלָם

הַזֶּה, לֹא הָיָה בְּזָה פְּגָם בְּאֱמוּנָתוֹ... (כוזרי א, סז)

מילים אלו אפשר להקביל לדברי המדרש (קהלת רבה ג, יג):

אמר ר' אבהו: מכאן שהיה הקב"ה בונה עולמות ומחריבן עד שברא את אלו.

אפשר לציין כי באותו הזמן של עלייה אינטלקטואלית בארצות האסלאם, היו גם חכמים מוסלמים אשר "לא פחדו" מקדמות העולם. למשל, אבן סינא המפורסם שלל את בריאת העולם בנקודת הזמן, וראה את העולם והאל-ביניהם כמו המסובב והסיבה הראשונה בתמידות.

ג. מדע ואמונה

כל זה מוביל להבנה מחודשת של המושג "אמונה". על האמונה הגה הרמב"ם כי היא קיבלה את מה שבמוח כזה למה שחוץ למוח, היינו: המציאות.

ואין אמונה אלא אחר ציור, כי האמונה היא ההאמנה במה שצויר, שהוא חוץ לשכל כפי מה שצויר בשכל. ואם יהיה עם זאת האמונה, שאי אפשר חלוף זאת האמונה בשום פנים, ולא ימצא בשכל מקום דחיה לאמונה ההיא ולא לשער אפשרות חלופה, תהיה אמתית.

(מורה הנבוכים א, ג, תרגום ר"ש תיבון)

קדם לרמב"ם – רבנו סעדיה גאון, שכתב בספרו 'אמונות ודעות':

והאמונה האמתית הוא שידע הדבר כאשר הוא, הרב רב והמעט מעט, והלבן לבן והשחור שחור, והנמצא נמצא והנעדר נעדר. והאמונה השקרית היא שידע הדבר בהפך מה הוא, הרב מעט והמעט רב, והלבן שחור והשחור לבן, והנמצא נעדר והנעדר נמצא.

(אמ"ד, הפתיחה הכללית, פרק ד)

ועל כך כתב ר' דוד כהן, הרב הנזיר, במאמרו על רס"ג (בספר הזיכרון לאדם נח בראון), שהאמונה היא:

דעת הדבר כמו שהוא במציאות מחוצה לו. שידע הדבר כמו שהוא, בכמותו ואיכותו ומציאותו.

דעת הדבר, כמו שהוא נמצא במציאות, מחוצה לו.

אלא שנוצר מצב שבו ה"על-טבעי" גבר בשכל על השכל, המדע התפתח והיה זר ליהדות, והאמונה נתפסה כמשהו שאין שום קשר בינו לבין ההיגיון, והוא אף סותר את ההיגיון, כמו המימרא הנוצרית: "אני מאמין מפני שזהו אבסורד".

התוצאה של מצב זה היא למשל זלזול מוחלט בלימודים כלליים, וכך גם עכשיו ממשיך להיות במגזר החרדי. ורק לאחרונה פורסם בעיתונות:

מליאת הכנסת אישרה בקריאה טרומית שתי הצעות חוק המבטיחות להוציא את מקצועות הליבה כמתמטיקה, אנגלית ומחשבים, מתוכנית הלימודים של החינוך החרדי.¹⁰

בציבור הדתי-לאומי מתפתח יחס חיובי ללימודי מדעי הטבע וכלל המדעים בהשפעת הרב קוק זצ"ל. אולם גם שם מתייחסים אל המדעים כאל "חכמת גויים", על אף דברי הרמב"ם:

...כי מדע הטבע תוחם את המדע הא-להי, וקודם לו בזמן הלמוד, כפי שנתבאר למי שעדיין בכך. ולפיכך עשה יתעלה פתיחת ספרו במעשה בראשית שהוא מדע הטבע כמו שביארנו.

(פתיחה למורה נבוכים)¹¹

ובזמננו אנשים שדוחים את המדע אינם יכולים להוביל את העם ולא נכון שהם יובילו.

ד. לאן נעלם יושר הלב?

לאורך ההיסטוריה הנביאים היו אומרים לעם מה הוא טוב ומה הוא רע. הרודנים היו רודפים את הנביאים ואת חכמי העם. בזמננו, חכמי לב מאיימים להיעלם באופן בלתי מורגש, כפי שנעלמו הממותות.

¹⁰ <http://www.nfc.co.il/ArticlePrintVersion.aspx?docId=135197&subjectID=1>, תמוז תשס"ז.

¹¹ הערת המערכת: עי' במאמרו של הרב שלמה אבינר, 'האם לימוד מדעי הטבע מביא לאהבת ה'?', 'צהר' א, ובתגובותיהם של הרב ישראל שריר והרב ד"ר דרור פיקסלר, 'צהר' ד.

אז מדוע כתבתי את כל זה? רצייתי לומר כי עיקר בעייתנו הוא לא ה"מרוחקים" מן הדת, אלא האשליות הרווחות בין המחזיקים בדת, אשר מונעות התקרבות אל הדת ומונעות מן הדת לקדם את העם בדרכי אמת ולהנהיג אותו.

מהות החטא היא ההפך מיושר לב, או במילים אחרות, הונאה עצמית או אשליה. יש תופעות של אשליות בלי סוף. כאשר קוהלת אומר "הכל הֶבֶל וְרָעוּת רוּחַ", הלא מדובר פה על אינספור אשליות! גם הבעיות באמונה וכל שאר הבעיות הן תוצאה של הונאה עצמית, של "רָעוּת רוּחַ". במקרים לכאורה שונים לגמרי כמו מוסיקה וכמו היחס למדע, אותה הסיבה לפגמים היא שהאדם משקר בנפשו, ואינו מציית לחובת הלב.

המוח הוא אחד האיברים של הגוף כמו יד או רגל, אם כי אין האדם יכול לחיות בלעדיו (אפשר לדמות את המוח ל"מחשב חי", כמו כף יד לכף מחפרון). והמוח גם כן כמו היד, פועל על פי הנפש. אם האדם משקר לנפשו, אז הוא פוגע במוחו, מביא את הסכלות על עצמו ומונע את השכל מראות את הדברים על אמיתותם.

עד כמה חשובה המחשבה הפילוסופית כחובת הלב ניתן ללמוד מדברי רבנו בחיי:

ואמת אמר הפילוסוף, באומרו: לא יוכל לעבוד עילת העילות ותחילת ההתחלות, אלא נביא הדור בטבעו, או הפילוסוף המובהק, במה שקנהו מן החכמה. אבל זולתם, עובדים זולתו, מפני שאינם מבינים נמצא אלא מורכב.

(חובות)

הלבבות, שער הייחוד, פרק ב)

על פי חובת הלב, כותב רבנו בחיי, יש לעיין בייחוד הא-ל בלב שלם, כי יש לחקור את העניין הזה בדרך הסברה השכלית כפי השגתו וכוח הכרתו של האדם.

על פי השגתי, ייחוד הא-ל מופיע בפני בני האדם דרך הייחוד של חוקי הא-ל, הן חוקי הטבע והן חוקי התורה, – כאחד.

ומה אומר לנו המשפט: "לא ייתכן שהא-ל ישתנה"? הלא זה אומר כי לא ייתכן שחוקי הא-ל ישתנו בפני בני אדם. דווקא בעולמנו, אשר כל דבר גשמי משתנה בו בן רגע, מה עוד יכול להישאר יציב בפני האדם מלבד החוק?

אך כאשר מנסה לשמור על יציבותה של התורה על ידי הימנעות מלימוד חוקי הטבע וכלל המדעים, הוא דבק בהבנת דברי חז"ל בפשוטם כמנוגדים לשכל ומדעים, אז סופו מתואר ע"י הרמב"ם כך:

הם מאמינים אותם [=את דברי חז"ל] על-פשוטם, ואין סוברין בהם פרוש נסתר בשום פנים... ואמנם עושין כן – לפי שלא הבינו החכמות [מדעים]... ואף על פי שהנראה מקצת דבריהם יש מהם מן הדיבה והריחוק מן השכל, עד שאלו סופר על פשוטו לעמי הארץ, כל שכן לחכמים – היו תמהים בהתבוננם בהם והיו אומרים: היאך יתכן שיהיה בעולם אדם שיחשוב כזה, או שיאמין שהיא אמונה נכונה, קל וחומר שייטב בעיניו?! וזו הכת עניית הדעת יש להצטער עליהם לסכלותם... כי הכת הזאת מאבדים הדרת התורה ומאפילים זהרה, ומשימים תורת ה' בהפך המכוון בה... והכת הזאת מספרים מפשטי דברי החכמים זיכרונם לברכה, שכששומעין אותם שאר האומות אומרים: 'רק עם סכל ונבל הגוי הקטן הזה'.

(הקדמה לפרק חלק)

ובמילים אחרות, כמו שאומרת האמרה הרוסית של פוסט-פֶּרְסְטְרוֹוִיקָה:

רצינו שיהיה טוב יותר אך יצא כמו תמיד.

המסר של מאמר זה הוא פשוט, אבל על הקורא להפעיל את יושר הלב שלו כדי לקלוט את הדברים במידה ואכן יש יושר לב בדבריי.

ראיתי אנשים שנכנסו כמעט להיסטריה כאשר חשו התנכלות בדבריי על התענוג שלהם מהדגדוג האלקטרו-מוסיקלי. וראיתי תגובה דומה אצל אנשים אחרים, כאשר "נתקלו" בדעה הסוברת כי העולם הבא הוא לא חיים גופניים נצחיים בחברת אנשים חשובים, אלא רק משהו רוחני. הרמב"ם הרבה להטמיע בעם כי כל גשמי חולף יחלוף, יש לו סוף, ואת הנצח ניתן לייחס רק לרוחני. על האשליה של "גוף נצחי" בחר הרמב"ם לומר:

ואולי בני העולם הבא אצל אלו האנשים אינם בעלי איברים [כי אין צורך באיברים בעולם הבא], אמנם הם גופות על כל פנים. ואולי הם כדוריים מקשיים, או עמודים, או מעוקבים. אין אלו הדברים אלא שחוק, מי יתן החרש יחרישון ותהי להם לחכמה.

(מאמר תחיית המתים)

אחר הסרקזם הזה הייתה כנראה סיבה טובה למקצת החכמים מעם ישראל לנקוט בצעדים שהם נקטו כשמסרו את ספרי הרמב"ם "הכופרים" לכמרים נוצריים לשריפה, וגם ביקשו מהכמרים שיחסלו את "הכופרים" היהודים ההולכים לפי הרמב"ם, כשם שהם מחסלים את הכופרים שלהם.¹²

ואולי העולם הבא – הנקרא בצדק "עולם האמת" – משמעותו היא להתגבר על האשליות בעולם הזה, למען שמחת אמת בחיים הפיזיים ואחריהם, לעצמו ולאחרים. כפי שנאמר:

רשעים אפילו בחייהם קרואים מתים, צדיקים אפילו במיתתן קרואים חיים. (ברכות יח, ב)

ואסיים בדברי רבנו בחיי על שלטון השכל (חובות הלבבות, שער הפרישות פרק ב):

...כוונת התורה להמשיל השכל בכל תאוות הנפש ולהגבירו עליהם. ומן הידוע כי הגברת התאוה על השכל היא ראש כל חטאת וסיבת כל גנות.

ה. אחרית דבר

קיבלנו מחכמי ישראל הקודמים את הדעות הרבגוניות, המנוגדות לפעמים אחת לשנייה, כולל סוגיות עקרוניות כמו יציבותם של חוקי הטבע וטיבו של העולם הבא. ברם האמת היא אחת, אין לנו ברירה אלא להמשיך להתקדם אליה במחקר. "ודלא מוסיף יסף" (אבות פ"א מ"ג). דעות לא נכונות ואמונות משלות מורידות את העם ומאבדות את הדרת התורה. זה קורה גם בבחירה לא נכונה וגם באי בחירה באלטרנטיבה הנכונה. לא הקפתי כמובן את כל הדעות בסוגיות הנידונות במאמר, אלא התמקדתי בדעות אשר קרובות אליי.

¹² לפי מכתב רד"ק ל' יהודה הרופא באגרות קנאות, עמ' ד, קובץ תשובות הרמב"ם ואגרותיו, הוצאת לפסא. אם כי אחרי שהכמרים "בדקו" ושרפו גם את התלמוד וגם ערכו שמד בכל היהודים, התחרטו החכמים האלה על צעדיהם. אמנם דעת הרמב"ם אינה מוסכמת על הכול, ורבים חלקו עליו בנקודה זו. אולם הדבר החשוב באמת הוא לא איזו עמדה השקפתית נכון לקבל. החשוב הוא שההיסטריה סביב דברי הרמב"ם ממחישה את מה שקורה כאשר מישוה מנסה לנפץ, לא את האמונה עצמה, אלא את אשליית האמונה. והטרגדיה הזאת, אסור שתחזור פעם נוספת.